

Інна ДАНИЛЮК

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького

Мовні засоби вираження сміху в реалізації комунікативних стратегій і тактик у художній прозі початку XXI ст.

У процесі породження тексту як „семіотично ускладненої структури”¹, „результату спілкування”, системи, в якій „втілюється „живий” дискурс після свого завершення”², важливу роль відіграють *невербальні засоби*³ (НЗ) – органічні компоненти художнього цілого, „комунікативні важелі”, які „експліцитно або імпліцитно можуть керувати усім комунікативним процесом”⁴. Забезпечуючи стрункність і зв’язність текстових сегментів на внутрішньому і зовнішньому рівнях, вони координують та регулюють взаємодію між учасниками спілкування, відіграють важливу роль у процесі максимально точного відтворення комунікативної ситуації.

Невербальні засоби, – рухи тіла (міміка, жести), вирази обличчя (сміх, плач, кашель), манера поведінки (рукостискання, поцілунок), – відображаючи інформаційний, прагматичний, експресивний „простори” тексту, дешифрують семіотичну („кодову”) „сітку координат”⁵ художньої комунікації; саме тому, як

¹ С. Данилюк, *Паралінгвістичні засоби текстів електронної пошти* [в:] „Гуманітарний вісник Черкаського державного технологічного університету”, вип. 13, 2009, с. 72–75.

² Ф. Бациевич, *Словник термінів міжкультурної комунікації*, Київ 2007, с. 171.

³ *Невербальні (паралінгвальні) засоби* – „мікромоделі” невербальної комунікації – жести, міміка, манера, хода, які „мають немовну (знакову) природу і разом із засобами мовного коду” (О. Бодик) сприяють взаємодії між учасниками спілкування; „беруть участь в організації тексту вербальної мови і формують комунікативно прагматичний аспект тексту” (О. Анісімова), „сприяють вираженню різних конотацій” (М. Швецова).

⁴ Л. Солощук, *Посмішка як мімічний жест та її роль в англомовному діалогічному дискурсі* [в:] „Новітня філологія”, вип. 1, 2005, с. 21.

⁵ Ю. Яскевич, *Особливості вивчення семантики емоцій у когнітивній парадигмі* [в:] „Вісник Львівського національного університету ім. Т. Шевченка”, вип. 14, 2010, с. 67.

зазначає В. Колшанський, вони „не є залишком”, а „особливими компонентами”, які „доповнюють функцію вербального спілкування”⁶. Це і викликає необхідність дослідження НЗ, зокрема тих, які формують емотивний „каркас” тексту, оприявлюючи його різновекторні смисли. Виокремлення передусім *сміху* як концептуально наповненого складника в системі НЗ зумовлено тим, що він має здатність: „номінувати” емоції різних смислових рівнів – як позитивного, так і негативного; динамізує художній текст, регенеруючи закладену в ньому імпліцитну інформацію, сприяє розкриттю смислових стратегічних ліній, пов’язаних із персонажами твору.

Розгляд *концепту „сміх”* у вимірі комунікативної парадигми дозволить, на нашу думку, визначити ті його особливості, які поза нею (цією парадигмою) не експлікуються. Так, відкритим є питання про текстотвірний потенціал *мовних засобів, що маніфестують концепт „сміх”* у ключі реалізації *комунікативних стратегій (КС)*. У процесі інтеракції ці одиниці уможливають виявлення позамовних факторів комунікативної взаємодії чи мотиваційних інтерактивних площин комунікантів, розкривають питання, пов’язані із: „емотивним тлом” художньої комунікації; коректують помилки і причини, які призводять до комунікативних невдач; „працюють” над створенням конфліктності і драматизму в тексті. Важливість дослідження цих питань і зумовлює *актуальність* задекларованої теми.

Мета статті – розкрити особливості реалізації мовних засобів вираження сміху крізь призму комунікативних стратегій і тактик у сучасних прозових текстах.

Наукове визначення та систематизація КС здійснені у працях Т. ван Дейка, О. Іссерс, В. Карасика, Є. Ключова, А. Сковородникова, Н. Формановської, Т. Янко та ін. Результатом їх наукових пошуків є акцент на цілеспрямованій, мотиваційній зумовленості комунікації, що дозволяє розглядати її з погляду стратегічної організації, яка може впливати не тільки „на формування семантичного змісту дискурсу, але й на його композиційне і стилістичне оформлення”⁷. Відповідно, інтегруючи різні точки зору дослідників, *стратегію* визначаємо як „універсальну категорію мовлення”, специфічну комунікативну „техніку”, „вектор” мовної поведінки, вираженої у виборі системи продуманих комунікантами поетапних мовних дій, які „спрямовані на досягнення комунікативної мети у процесі спілкування”⁸. Багатофункціональна семантика поняття „комунікативна стратегія” спричинила розбіжності в їх класифікації. Так, Т. ван Дейк, *залежно*

⁶ Г. Колшанський, *Паралингвістика*, Москва 1974, с. 84.

⁷ М. Богачева, *Аргументативная коммуникативная стратегия и тактические приемы ее реализации в русском языке* [в:] „Вестник Днепропетровского национального университета им. О. Гончара”, вып. 16, 2010, с. 5.

⁸ Е. Гагарская, *Коммуникативные стратегии и тактики в речевом жанре объявления о знакомстве* [в:] „Вестник Красноярского государственного университета”, вып. 8–9, 2006, с. 197.

від типів дискурсу, виокремлює: **семантичні, прагматичні, контекстуальні, текстові КС, стратегії уведення теми**⁹. Беручи за основу багатоплановість глобальної інтенції, що проектується в мету, ціль спілкування, установку на тип взаємодії, ступінь експлікації комунікативного задуму, О. Іссерс виділяє **основні** (когнітивні), **допоміжні** (діалогічні, прагматичні й риторичні) та інші стратегії¹⁰.

Ще однією підставою для систематизації стратегій спілкування є установка комунікантів (*адресанта й адресата*) – основних носіїв КС, від яких найбільшою мірою залежить результат комунікативного процесу. За цим критерієм учені (О. Іссерс, О. Фадєєва, Н. Формановська) виділяють **кооперативні** (спрямовані на конструктивну взаємодію, консенсус) та **конфронтаційні** (наділені на деструкцію, конфлікт, дисенсус) стратегії спілкування. За основу нашого дослідження беремо останню класифікацію, що, на нашу думку, дасть змогу розкрити *особливості реалізації КС у художньому тексті та роль у цьому процесі мовних засобів вираження сміху*.

Оскільки **сміх** як невербальна одиниця має конкретне значення, певний ступінь вияву, може передавати інформацію відкрито і приховано, можна стверджувати, що у процесі спілкування він є важливим **комунікативно орієнтованим стратегічним концептом**¹¹, змістове „наповнення” якого передбачає систему комунікантів, сукупність їх інтеракційних сегментів у процесі діалогізації, що імплікуються у структурі художнього цілого у відповідні тактичні прийоми та ходи.

Активно впливаючи на утвердження чи трансформацію моделі світу комунікантів у бажаному для них напрямку, **сміх** допомагає **адресантові** прогнозувати комунікативне розгортання інтерперсональної взаємодії, **адресатові** – підтримувати контекст, спрямовувати прагматично задану кодувальником тему повідомлення у потрібне русло. Відповідно, сміх можемо кваліфікувати як „тактичний маневр”¹², що використовується автором/персонажами для розширення внутрішньої „конструкції” художнього тексту. Припускаємо, що інтерактивне спілкування передбачає „продуманий” вибір комунікантами мовних засобів. *Стратегічний підхід дав змогу виявити*, що навіть, на перший погляд, „автоматизовані” кліше та ситуативні стереотипи не є випадковими, а рефлексивно визначеними підсвідомістю мовців; тобто „кожна лінгвістична форма в тек-

⁹ Т. ван Дейк, *Язык. Познание. Коммуникация*, Благовещанск 2000, с. 41.

¹⁰ О. Иссерс, *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, Москва 2003, с. 85.

¹¹ *Комунікативно орієнтованим стратегічним концептом* вважаємо змістовну одиницю ментальної системи, яка вербалізована в мові конкретними лексичними засобами, має комунікативне спрямування (використовується у художній комунікації при адресантно-адресатній інтеракції), а також сприяє досягненню як загальної стратегії тексту, так і окремої стратегії комуніканта, визначаючи відповідні тактики і ходи.

¹² *Ibidem*, с. 10.

сті – чи то підбір слів, вибір синтаксичних конструкцій і т.д. – мотивована”¹³. Це стосується як словесного „простору” комунікантів, так і мовної системи автора. Наприклад:

– *Ці думки про неминучість руйнування власного тіла викликають в Ірини найвннй дитячий бунт. У якомусь журналі вона читала, що часті **посмішки** сприяють утворенню зморщок довкола вуст і очей...Тепер вона намагається контролювати власну **посмішку**, робити її якомога стриманішою...Відтоді в Ірини залишилась не дуже ввічлива звичка ніколи **не посміхатися**, якщо не **смішно**. І скільки вона не намагатиметься позбутися її, навчившись автоматичної ввічливої **посмішки**, в неї нічого не вийде...*¹⁴.

У наведеному сегменті номінація „посмішка” наповнюється новими значеннями, проектуючи семантичне наповнення контексту і конкретизуючись у ньому, що дозволяє кваліфікувати цю мовну одиницю як ключову. Детальний підбір та використання лексем *посмішка*, *не посміхатися*, *смішно* передають не лише авторську характеристику героїні, а й визначають можливість комунікантом контролювати (*не посміхатися*) емоцію, вербалізовану цими словами. Оскільки мовна репрезентація посмішки передбачає залучення певного набору засобів (іменників, прикметників, займенників, прислівників), то можемо говорити про властиву їй так звану внутрішню інтенсифікацію, яка виявляє себе в парадигматичних відношеннях номінацій посмішки, і зовнішню, – завдяки якій ці одиниці можуть об’єднуватися і креатизувати цілий спектр ознак емоції в межах конкретного комунікативного акту: 1) *часті посмішки* → 2) *утворення зморщок* → 3) *намагання контролювати посмішку* → 4) *посмішка тільки при необхідності* → 5) *автоматизм ввічливої посмішки*. Кожен „вектор”, маніфестований номінаціями різних частин мови, підсилює інтенсивність результату вияву емоції, що передається лексемою „посмішка”. Продуманий та мотивований автором комунікативний ряд ходів указує на асоціативну розгалуженість семантики лексеми, передає „інструкцію” поетапного контролю мовцем невербальною дією, розширюючи прагматичний потенціал висловлювання на іллокутивному рівні.

Як показав матеріал дослідження, на всіх етапах розгортання комунікації в художньому тексті, *концепт сміх*, реалізуючи відповідні інтенції персонажів, передбачає конкретну *систему тактик і ходів*. Поняття „*комунікативної тактики*” (*КТ*) трактуємо як інструмент стратегічної конструкції, „субжанр”¹⁵, який забезпечує досягнення цілі інтеракції. „Саме тактики справляють враження дійсно доступних вивченню одиниць, ...вони і є практичними засобами

¹³ И. Труфанова, *О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика* [в:] „Филологические науки”, вып. 3, 2001, с. 57.

¹⁴ Н. Сняданко, *Гербарій коханців*, Київ 2011, с. 8.

¹⁵ А. Сковородников, *О необходимости разграничения понятий „риторический прием”, „стилистическая фигура”, „речевая тактика”, „речевой жанр” в практике терминологической лексикографии* [в:] „Риторика – Лингвистика”, вып. 5, 2004, с. 60.

мовця”¹⁶. Вибір тих чи інших слів та словосполучень, які „обслуговують” в тексті певну стратегію ініціатора мовлення, дозволяють показати ставлення адресанта до адресата та комунікативний стиль учасників спілкування. Наприклад:

– Йому з дитинства подобалося говорити з людьми, переконувати, він знав, що йому добре це вдається, що він вродливий і розумний, що вміє **вчасно посміхнутися**, зробити елегантний жест, досконало володіє усім арсеналом світськості, яка була у нього вродженою і від того ще більш переконливою¹⁷.

Перелік характеристик персонажа, які „надають” йому статусу інтелігента, зокрема і вміння *вчасно посміхнутись*, – індикатори того, як ця особа може себе представити у комунікативному середовищі з іншими учасниками спілкування. За такими ознаками можна передбачити поведінку комуніканта у відповідних ситуаціях і визначити, яким чином він „сконструює” послідовність своїх намірів для досягнення поставленої ним мети.

Аналіз художніх текстів виявив також, що стратегічна лінія з одиницями, які маніфестують концепт „сміх”, будується за рахунок тактичних прийомів з різним ступенем семантичного наповнення (*тактики деструкції*¹⁸ і *тактики конструкції*), які формуються через складники матричної¹⁹ системи досліджуваного концепту. *Матеріал дослідження показав, що одиниці лексико-семантичного поля „сміх” найчастіше реалізуються тактиками деструкції*, які розширюють асоціативно-сміслову поле експресивно забарвлених значень, актуалізують нові „прагматичні” семи, розкривають специфіку інтеракції комунікантів, а в деяких випадках мають вирішальне значення при розкритті прихованої комунікантами інформації. Наприклад:

– Так, звичайно ж у вас інші проблеми, – із **ядучою усмішкою** заговорив до неї інший експерт, як тільки пані Ганна надала йому слово²⁰.

– Ну як вам? – запитує чергова медсестра, і в її **усмішці** проступає **знущальний вираз**²¹.

Семантичне наповнення номінації *усмішка* конкретизується характеристиками-означеннями *кривувата, ядуча, „із знущальним виразом”*, основною кваліфікативною ознакою яких є вияв негачії, які деструктують її первинне позитивне навантаження. Сприяючи розкриттю негативних рис героїв, які так

¹⁶ О. Иссерс, *op. cit.*, с. 111.

¹⁷ Н. Сняданко, *op. cit.*, с. 35.

¹⁸ *Тактики деструкції* – тактика маніпуляції, замовчування інформації, погрози, відмови. *Тактики конструкції* – тактика емоційної розрядки, вирішення конфлікту.

¹⁹ *Матриця* – „сукупність концептуальних областей важливих для актуалізації значення слова; структура цих областей може істотно розрізнятися – від основних, наприклад „форма”, „розмір”, „колір”, „температура”, до складних областей, які відображають знання про взаємозв’язок і відношення між багаточисельними об’єктами навколишньої дійсності, а також про соціальну структуру суспільства” (В. Куликов).

²⁰ І. Роздобудько, *Екскорт у смерть*, Харків 2007, с. 78.

²¹ І. Роздобудько, *Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя*, Харків 2006, с. 17.

чи інакше виражають своє ставлення до атмосфери оточення, ця лінгвоодитиця у поєднанні з іншими лексемами підвищує внутрішню динаміку відношень персонажів, акцентуючи на імпліцитних відтінках семантики номінації, що виявляються у відповідному комунікативному контексті.

Одним із найважливіших „конституентів” стратегічного впливу на партнера комунікації є закладена чи не в кожному тактичному ході *емотивність* висловлювання – „мовна категорія, властивість художнього дискурсу, засіб здійснення ефективного впливу на читача, невід’ємний компонент і особливий модуль внутрішньо текстової інтерпретації, який керує і спрямовує обробку тексту читачем”²². Залежно від рівня емотивності художньої площини, а також у сукупності з імпліцитним / експліцитним наміром мовців виділяємо **КТ маніпуляції** – продуманий маневр комунікантів, що здійснюється з участю поверхневих текстових структур – лінгвістичних засобів, які, власне, формують комунікативні тактики і ходи. „У багатьох випадках мовна активність людей спрямована на те, щоб примусити „іншого” діяти в інтересах співбесідника”²³. Якщо переконання здійснюється з опорою на свідомість, то навіювання – на емоції, унаслідок чого суб’єкт мовного впливу акцентує на емотивних особливостях об’єкта, намагаючись тим самим привести його у потрібний для намірів мовця психологічний стан.

Наприклад:

– *Панове! Мені прикро, але Олександр Остапович більше не буде керівником компанії, – із сумом у голосі сказав Дмитро, посміхнувшись так, ніби йому важко на душі. – Тепер я ваш керівник і надіюсь я зможу стати вашим порадником і другом.*

Після того, як працівники покинули кабінет свого улюбленого экс-директора, Дмитро засвітився переможним сміхом – гордо і зухвало...²⁴

Кінцева ціль героя – отримати посаду керівника; стратегічним наміром його є вплив на зміну поведінки персоналу з новим директором. В аналізованому блоці художнього дискурсу концептуально значущою є лексема **сміх**, яка визначила результат діяльності нового начальника, істинність його думок і справ. Головна мета Дмитра – стати директором і завоювати довіру персоналу – досягнена. Використовуючи тактику емотивної маніпуляції (*із сумом у голосі, посміхнувся із важкістю на душі, стати порадником і другом* – все те, що у роботі керівника і підлеглого допомагає встановити тісний взаємодія), Дмитро приховує справжню сутність своїх намірів. Семантика, закладена в лексемі **сміх**, нівелює маску доброти і чуйності – саме „гордо і зухвало” Дмитро отримав нову роботу (про це згодом дізнається увесь персонал). Невербальні

²² О. Матюшенко, *Прагматичні аспекти декодування імпліцитної інформації у руслі когнітивних вчень* [в:] „Вісник Сумського державного університету”, вип. 1, 2007, с. 36.

²³ О. Иссерс, *op. cit.*, с. 26.

²⁴ О. Забужко, *Музей покинутих секретів*, Київ 2009, с. 56.

одиниці (разом із засобами інших мовних рівнів) застосовується комунікантом (Дмитром) для того, щоб нав'язати слухачам (персоналу) певне (хибне) уявлення про дійсність, сформувавши потрібне ставлення до нього, викликати необхідну емоційну реакцію – здійснити мовну маніпуляцію. Отже, концептуально навантажені номінації *сміхом*, *посміхнувся*, актуалізуючи імпліцитну інформацію у тексті, виражають сутнісні емоційно-оцінні характеристики, які стають ключовими при втіленні та декодуванні комунікативного задуму персонажа.

Аналіз матеріалу дослідження засвідчив, що в художньому тексті *сміх* (із урахуванням когнітивних, психологічних, соціокультурних чинників) використовується комунікантами з різною метою, залежно від того, яким має бути результат. Відповідно, виділяємо **КТ замовчування інформації** – небажання респондента обговорювати певну проблему, ситуацію, явище. У процесі інтеракції невербальні засоби, зокрема сміх, часто передають інформацію, яка з тих чи інших причин не вербалізована автором/персонажем. Заповнюючи пропущені, не ідентифіковані прогалини у тексті, сміх підсилює та інформативно наповнює смислове тло художнього твору. Наприклад:

– *Ні, ні, ні! Таємниця має бути! – посміхнувся Дартов, відкорковуючи вино*²⁵.

– *Мовби навіч угледів світляною плямою на тім місці, де радше відчував, аніж розрізняв між ялинових лап її хрупку постать, ту знимку – осяяну, як візантійська ікона, її напівпроявленим усміхом: так усміхаються жінки, що носять під серцем таємницю, невидну для чужого ока*²⁶.

– *Вона. Скільки разів заплющував очі й усе малював в уяві свою Марусю – коси чорні, очі пекучі, а усмішка чомусь завжди сумна, наче знає якусь таємницю незбагненну і наказ – ні з ким тією таємницею не ділитися*²⁷.

– *...лагідна, спокійна і так таємниче всміхнена, ніби знала, що її поставлено над цими хлопаками за старшу, але вони того знати не мусять, і од того та живлюща, – припав би очима і вік не одводив! – кохана усмішка, якої ніколи раніше в неї не бачив, – недопроявилась, придержалась на півдорозі, ледь торкнувши її делікатно закросні вуста, проте не змінивши їм виразу*...²⁸.

Наведені блоки текстових повідомлень маніфестують приховану інформацію – таємницю, зміст якої не вербалізовано, але вказаний інформативний маркер наявності її у тексті – лексема „таємниця” („таємнича”), – наведений у кожному фрагменті. Текстуально значущими тактичними „знаками” щодо розкриття змісту сказаного у відповідних комунікативних актах є лексеми *посміхнувся*, *усміхом* (*усміхаються*), *усмішка*, *розсміялася*, *всміхнена*, що декодують саме імпліцитне вираження намірів комунікантів, конкретизованих як позитивними, так і негативними аксіологічними параметрами. На рівні комунікативної семантики

²⁵ Н. Сняданко, *op. cit.*, с. 67.

²⁶ О. Забужко, *op. cit.*, с. 549.

²⁷ Л. Дашвар, *Молоко з кров'ю*, Харків 2010, с. 252.

²⁸ О. Забужко, *op. cit.*, с. 495.

виділені номінації вказують на такі смислові „координати”, які можуть визначати комунікативні ходи, маніфестуючи досліджувану тактику.

Таким чином, передача інформації невербальними лінгвоодинаціями лексико-семантичного поля „сміх” визначає ті аспекти текстової площини, які словесно реалізувати не завжди можливо, тому що вони передбачені автором для формування внутрішнього змісту. Оскільки „їх виявлення обумовлене імпульсами нашої підсвідомості”, то „відсутність можливості підробити ці імпульси дозволяє нам довіряти цій мові більше, ніж звичайному вербальному каналу спілкування”²⁹. За певних умов експліцитне вираження істинних внутрішньо-психологічних намірів тільки через вербальний код небажане (вимоги етикету, присутність осіб, для яких ця інформація не призначається, бажання приховати свої істинні наміри). Потрібно врахувати і те, що в індивідуальні „домисли” адресанта може входити не тільки мовленнєва актуалізація повідомлення, але і його приховування, відмова або подача у вигідному для себе світлі.

У комунікативній взаємодії персонажів, як показав матеріал дослідження, можуть „накладатися” численні модифіковані неоприятлені смисли висловлювань, особливо тоді, коли адресант прагне *свідомо* уникнути негативних, образливих для адресата характеристик, водночас дозволяючи йому „вкласти” у сказане свій смисл. Результатом такого нашарування є наявність у тексті імпліцитних засобів, які, створюючи у дискурсі „проблемні ситуації”³⁰, свідчать про „точки контакту” адресанта й адресата і спрямовані на активізацію мовної і комунікативної компетенції останнього, його вміння переструктурувати фонові знання у зв’язку з текстом, що інтерпретується³¹.

Приховане вираження комунікативного задуму персонажів досягається за допомогою різних тактик, зокрема і шляхом застосування *КТ відмови* – способу „здійснення стратегічного наміру через уникнення чіткого викладу думок”³² за допомогою невербальних засобів. Наприклад:

– *Чи зможемо ми залишитись разом?* – *благально спитала жінка.*

– *Не зараз,* – *Микола Валерійович посміхнувся, ніби кажучи: пробачаю тобі цю зухвалість, дуренька, розумію, що ти сама не своя*³³.

Актуалізоване у процесі діалогізації висловлення, яке кваліфікуємо як відмову, засвідчує особливий комунікативний намір адресанта, що допускає виникнення подвійної інтерпретації повідомлення-відповіді. Тактика відмови, виражена (серед інших) і лексеєю *посміхнувся*, передбачає такі семантичні

²⁹ В. Левченко, *Невербальні засоби комунікації: особливості міжкультурного спілкування* [в:] „Наукові записки Національного університету Острозька академія”, вип. 4, 2010, с. 70.

³⁰ І. Кондаков, *К поэмике адресата (в контексте идей академика Д. С. Лихачева)* [в:] *Res philological*, за ред. Д. Лихачева, 1990, с. 27.

³¹ О. Бодик, *Адресованість в офіційному дискурсі* [в:] „Гуманітарні науки”, вип. 2, 2005, с. 62.

³² І. Місягіна, *op. cit.*, с. 379.

³³ М. Дяченко, *Vita nostra*, Київ 2007, с. 257.

трактування: *посміхнувся*, бо 1) „це була остання зустріч”; 2) „бажання бути разом є, але через деякий час”; 3) „є можливість випадкової зустрічі”. Іntenційна скерованість персонажа чітко не сформована (зі змісту твору дізнаємося про невпевненість Миколи у вирішенні проблем), що провокує конфлікт на рівні непорозуміння із героїнею. Крім того, семантично значущим є акцент на висловлюванні автора „*ніби кажучи*”, яке формує ще одне значення лексеми „посміхнувся”: з невербального „знака” вона переосмислюється в „овербалізовану” мовну одиницю, підсилюючи реалізацію тактики відмови.

Крім розглянутих КТ, важливим у процесі комунікації є використання **КТ погрози** – способу впливу на співбесідника, що виявляється через вираження наміру адресанта в разі загрози його інтересам вчинити адресатом щось таке, що може спричинити шкоду. Це одна з тактик, яка призводить до виникнення конфлікту. Наприклад:

– *Посмійтеся, посмійтеся, не довго ще тобі сміятися*, – кажу йому подумки³⁴.

При спілкуванні „адресант, який намагається, щоб його повністю зрозумів адресат, так структурно організовує своє повідомлення, щоб весь процес оформлення авторської думки адекватно декодувався реципієнтом”³⁵, проте на рівні текстової семантики часто відбувається деформація сказаного, особливо, коли один із учасників інтеракції репрезентує не весь спектр повідомлення. У наведеному текстовому фрагменті не лише передано прихований намір мовця (героя). Погроза „*не довго ще тобі сміятися*”, орієнтована на зміну адресатом своєї позиції, думки. Стратегічно значущий комунікативний хід, виражений висловлюванням, у складі якого – подвійне вживання лексеми „*посмійтеся*”, прогнозує конфліктне зіткнення інтересів співбесідників, причому адресант свідомо вказує на швидке виконання своєї погрози – „*не довго* ще тобі сміятися”. Отже, релятивний характер КТ погрози спричинює швидкий вплив на учасників спілкування, тим самим руйнуючи їхні стосунки.

Як показує аналіз художніх текстів, при реалізації текстової КС з використанням одиниць концептуального поля „сміх” мовець застосовує не тільки регулярні мовні прийоми впливу на співрозмовників, але й синкретичні смислові блоки текстової семантики, що сприяє формуванню образу внутрішніх комунікантів. Акумулюючи основні мотиви, вольові імпульси мовців та способи їх утілення, висловлювання, у складі яких є одиниці типу *сміх*, *посмішка*, *смішок*, *сміятись* та інші, сприяють розкриттю імпліцитних сутностей персонажів, забезпечуючи систему невербальної семіотики новими значеннями. Більше того, згадані лексеми допомагають скласти характеристику образу героя, його домінуючих рис характеру, виразити локальні особливості сказаного за рахунок збільшення ілюкативної сили висловлювання. Наприклад:

³⁴ М. Дяченко, *Спадкоємець*, Київ 2006, с. 286.

³⁵ О. Бодик, *ор. cit.*, с. 61.

1. *Вона засміялася – коротким, дивно співучим флейтовим перебором, і цей її прощально випорслий смішок, водночас і ніяковий... – і бентежний... – цей смішок застряг мені в вусі, як налята вода, і навіть за ніч не вилився*³⁶.
2. *Йому не снилися чорні відьми і жахи. Усмішки. Тисячі усмішок виникали у незабгненному просторі, пливли до Стаса, і він сам, як дурний, усміхався уві сні безтурботно і весело, ніби ці вселенські доброта і милосердя світилися тільки для нього, яка дяка і радість за те, що поряд із ним соніло дрібненько, – мабуть, тільки народилося, – немовлятко, і Стас не жалів для нього тепла свого стомленого тіла*³⁷.

У структурі художнього тексту лексеми *смішок, усмішку*, передають природу авторських прагматичних одиниць й актуалізують ряд експліцитних іллокуцій, закладених у семантиці конкретного образу: іронічне наповнення емоцій (*смішок*) героїнею гострими відчуттями (1), апеляція до абстрагованості мислення на рівні підсвідомості (2); у ключі сказаного можемо говорити про *сміх як комунікативний мікропроцес*, при якому встановлюється взаєморозуміння між суб'єктами комунікації.

Таким чином, матеріал проведеного дослідження засвідчує, що сміх як невербальний „знак” спілкування у структурі тексту є комунікативно орієнтованим стратегічним концептом. З точки зору мотивованості та ціленаправленості (основних інструментів стратегічного напрямку) *мовні одиниці вираження сміху (наприклад, сміх, сміятися, усмішка й інші)* можуть реалізуватись в тактиках маніпуляції, замовчування інформації, відмови, погрози; виступають важливими засобами формування імпліцитності, сприяють прогнозуванню комунікативного розгортання інтерперсональної взаємодії в структурі художнього цілого та підсиленню реалізації загальної текстової стратегії, вербалізованої персонажами.

ЛІТЕРАТУРА

- Анисимова Е., *Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов)* [в:] „Вопросы языкознания”, № 1, 1992. с. 71–78.
- Богачева М., *Аргументативная коммуникативная стратегия и тактические приемы ее реализации в русском языке* [в:] „Вестник Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара”, вип. 16 / № 16, 2010, [http://www.nbu.gov.ua/portal/n\[в:\] atural/vdpu/Movozn/2010_16/article/9.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/n[в:] atural/vdpu/Movozn/2010_16/article/9.pdf) [30.01.2015]
- Бодик О., *Адресованість в офіційному дискурсі* [в:] „Гуманітарні науки”, № 2, 2005, с. 58–66.
- Гагарская Е., *Коммуникативные стратегии и тактики в речевом жанре объявления о знакомстве* [в:] „Речевое общение: специализированный вестник Красноярского гос. ун-та”, под ред. А. Сковородникова, вып. 8–9, 2006, с. 270.

³⁶ О. Забужко, *ор. cit.*, с. 90.

³⁷ Л. Дашва, *Мати все*, Харків 2010, с. 31.

- Дашвар Л., *Мати все*, Харків 2010.
- Дашвар Л., *Молоко з кров'ю*, Харків 2010.
- Дейк ван Т., *Язык. Познание. Коммуникация*, Благовещанск 2000.
- Иссерс О., *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, Москва 2003.
- Данилюк С., *Паралінгвістичні засоби текстів електронної пошти* [в:] „Гуманітарний вісник Черкаського державного технологічного університету, ч. 13, 2009, с. 72–75.
- Дяченко М., *Vita nostra*, Київ 2007.
- Дяченко М., *Брамник*, Київ 2005.
- Забужко О., *Музей покинутих секретів*, Київ 2009.
- Колшанський Г., *Паралінгвістика*, Москва 1974.
- Куликов В., *Когнитивно-матричний аналіз діалектних одиниць* [в:] *Принципы и методы когнитивных исследований языка*, Москва 2008, <http://www.myweb.uiowa.edu/vkulikov/Kulikov> [30.01.2015].
- Левченко В., *Невербальні засоби комунікації: особливості міжкультурного спілкування* [в:] „Наукові записки Національного університету Острозька академія”, № 4, 2010, с. 70–72.
- Матюшенко О., *Прагматичні аспекти декодування імпліцитної інформації у руслі когнітивних вчень* [в:] „Вісник СумДУ”, № 1, 2007, с. 34–40.
- Кондаков И., *К поэтике адресата (в контексте идей академика Г. В. Степанова)* [в:] *Res philological*, (под ред.) Д. Лихачева, Москва, 1990, с. 18–29.
- Місягіна І., *Способи реалізації тактики повного блокування інформації в межах стратегії ухильності* [в:] „Лінгвістичні студії”, вип. 16, 2008, с. 378–385.
- Роздобудько І., *Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя*, Харків 2006.
- Роздобудько І. *Екскорт у смерть*, Харків 2007.
- Роздобудько І. *Оленіум: комедія абсурду*, Харків 2007.
- Сквородников А., *О необходимости разграничения понятий „риторический прием”, „стилистическая фигура”, „речевая тактика”, „речевой жанр” в практике терминологической лексикографии* [в:] „Риторика↔Лингвистика”, вып. 5, 2004, с. 56–65.
- Словник термінів міжкультурної комунікації*, за ред. Ф. Бацевича, Київ 2007.
- Сняданко Н., *Гербарій коханців*, Харків 2011.
- Солощук Л., *Посмішка як мімічний жест та її роль в англomовному діалогічному дискурсі* [в:] „Новітня філологія”, № 1, 2005, с. 18–24.
- Сорокин А., *К вопросу о роли параграфемных элементов в создании экспрессии в публицистическом тексте* [в:] „Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания”, Москва, 1990, с. 75–84.
- Труфанова И., *О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика* [в:] „Филологические науки”, № 3, 2001, с. 56–65.
- Швецова М., *Паралінгвістичні засоби в лінгвістиці тексту* [в:] *LingvoMaster*, Москва 2006–2007, <http://www.lingvomaster.ru/files/210.pdf> [03.11.09].
- Яскевич Ю., *Особливості вивчення семантики емоцій у когнітивній парадигмі* [в:] „Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка”, № 14, 2010, с. 63–70.

**LINGUAL MEANS OF EXPRESSING LAUGHTER
IN THE REALIZATION OF COMMUNICATION
STRATEGIES AND TACTICS IN THE FICTIONAL
PROSE AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY**

The article analyzes the theoretical aspects of communication strategies, tactics, and actions; it determines that laughter as a non-verbal “sign” of communication in the structure of the text is a communicatively oriented strategic concept, which is implemented in communication tactics and actions by means of language (tactics of manipulation, concealment of information, denial, threats); it determines their role in shaping implicitness in the process of artistic communication; in predicting interpersonal communication in the structure of the artistic whole, and in strengthening the general textual strategy verbalized by the characters.

Key words: communication strategies, laughter, tactics of manipulation, textual strategy.